

Držić na slovenskim pozornicama

PREMIJERE

RAZGOVORI

PROTUKRITIKA

MEĐUNARODNA
SCENA

FESTIVALI

TEMAT

PRODUKCIJA

ISTRAŽIVANJE

TEORIJA

SJEĆANJA

NOVE

KNJIGE

DRAME

Prvi slovenski kazališni susret s Držićem bio je glazbeni – 1923. godine u novinama "Jutro" možemo pročitati objavu o otvorenju sezone u ljubljanskoj Operi: "Hrvatski skladatelj dr. Božidar Širola iz Zagreba boravio je ovih dana u Ljubljani i prisustvovao aranžerskim probama svoje opere jednočinke *Novela od Stanca*¹, izvornog jugoslavenskog djela, komponiranog na hrvatski tekst iz klasičnog razdoblja hrvatske književnosti koji je napisao Dubrovčanin otprije više stoljeća, pjesnik Držić. (...) "². Upri-zorenje je režirao Osip Šest, dirigent je bio Lovro Matačić. Djelo su premijerno uprizarili 3. listopada 1923. godine, skupa s operom jednočinkom *Zapečaćeni* Lea Blecha, a kako saznajemo iz ogorčenog napisa skladatelja i kritičara Antona Lajovica, očito su neznodno izabrali datum premijere: "Jedna od glavnih zadaća državne ljubljanske opere bila bi da povezuje duševne tokove muzikalnog življa Srba i Hrvata s našim. Konačno nam, nakon dugih pet godina šesta sezona donosi Širolinog *Stanca*. No, hoće li se premijeri podmetnuti noga? Jer, nije moguće drukčije pro-naći pametan razlog zašto se izvodi istoga dana za koji je već duže vrijeme prije objave premijernoga datuma najavljen komorni koncert Zikovaca. Taj čin opernoga vodstva predstavlja krajnju bezobzirnost, ne samo prema autoru *Stanca* i prema Zikovcima, jer će oboje biti materijalno i moralno oštećeni, već je bezobzirno i prema našem općinstvu koje voli glazbu i koje bi rado slušalo Zikovce i jed-nako rado prisustvovalo premijeri *Stanca*. Ako se kolidira-nje premijere *Stanca* dogodilo samo slučajno, to pred-stavlja krajnji nemar. Mislim da će se složiti svi naši lju-bitelji glazbe ako protiv takvog ponašanja ogorčeno pro-testiramo, sa zahtjevom da se premijera prebaci..."³. Premi-jeru nisu prebacili i zbog istovremenih događanja, kišnog vremena ili nekog drugog razloga, kazalište je toga dana

bilo "sramotno prazno"⁴. No, premijeri je prisustvovao Božidar Širola kojem je publika "pridmila srdačne ovaci-je"⁵. Postpremijerne kritike su se usredotočile uglavnom na glazbu i njezinu izvedbu, dok se Držićem i *Stancem* ni-su bavile⁶. Nakon premijere slijedilo je sedam repriza.

Kod prvog kazališnog kontakta Slovenaca i Držića za-nimljivo je da su njegovu prvu dramu na slovenskoj pozor-nici postavili na hrvatskome jeziku, što se tadašnjim kro-ničarima učinilo prilično samorazumljivo: "*Stanac* će se igrati na tadašnjem dubrovačkom jeziku jer se uopće ne može dobro prevesti"⁷. Iako su uprizenja djela na origi-nalnom jeziku u sferama glazbenog kazališta česte, napis ipak upozorava na glavni problem prijenosa Držićevog bo-gatog, prije svega staleški i dijalektalno veoma razgrana-tog jezika na druga jezična područja. Da ne govorimo o drugim problemima i dilemama koje potiče prevođenje Držića na druge jezike, od odluke koliko i kako u prijevo-dima očuvati "starinskost" Držićeva jezika, odnosno one elemente koji njegovom jeziku daju potrebnu patinu i če-sto stupnjuju komiku i odvođe nas u renesansni Dubrov-nik, a s druge strane mogu djelo udaljiti od osjećaja dana-šnjeg gledatelja, stvarati distancu između scene i audito-rija i odvoditi gledatelja u određen, ne nužno i željen sloj igre. Taj je problem posebno vidljiv u zemljama gdje su se u 16. stoljeću odigravali drukčiji kulturnopovijesni procesi od hrvatskih – upravo ove godine, kad Hrvatska slavi 500 godina od Držićeva rođenja, u Sloveniji slavimo 500. ob-ljetnicu rođenja Primoža Trubarra koji je Slovencima dao prvu tiskanu knjigu na materinjem jeziku; vrhunac hrvat-ske renesansne umjetnosti i želje za životom, s jedne stra-ne, te rađanje slovenskog književnog jezika, vjerske borbe i strogost protestantizma s druge. Pa iako oba povezuje humanizam, ipak se radi o dva dijametralno suprotna

osjećanja svijeta u isto vrijeme. Osim toga, pri prevođenju se nužno javlja problem što učiniti s Držićevim replikama na stranim jezicima, osobito latinskim i talijanskom, pose-bice kad se radi o uprizenju u "nemediteranskim" kraje-vima, gdje talijanski nema povijesnu pozadinu...

Suočavanje i problemi slovenskih umjetnika s feno-menom Držićeva jezika najočitiji su iz broja uprizenja i prijevoda *Dunda Maroja* – na slovenskim profesionalnim pozornicama do sada je bio postavljen deset puta⁸, a up-ravo je u pripremi jedanaesto uprizenje u Slovenskom narodnom kazalištu u Novoj Gorici. Za potrebe tih upri-zorenja nastalo je šest različitih prijevoda *Dunda*! Napravili su ih prof. Mirko Rupel, Mirko Mahnič, Bruno Hartman, pjesnik Ervin Fritz, Andrej Arko i na koncu Srečko Fišer. Svi prijevodi, osim Arkova, nastali su nakon prerade Mar-ka Foteza, iako su si prevoditelji pomagali i Držićevim origi-nalom. Zanimljivo je da je najčešće – pet puta – bio upri-zoren prvi prijevod koji je ujedno i najudaljeniji od Držić-evog izvornika; prof. dr. Mirko Rupel, naime, Fotezovu pre-radu nije vjerno preveo, već ju je i "lokalizirao", postavio događaje u drugi vremenski i prostorni okvir, snažno po-segao u jezik i "poslovenio" imena likova⁹ te u skladu s ti-me i naslov drame u *Boter Andraš* (ili *Boter Andraž*)¹⁰. Pogled kroz dvostruku prizmu, dakle, Fotezovu i Rupelo-vu...

Kako bilo, tri godine nakon znamenitog zagrebačkog uprizenja, Slovenci su dobili svog prvog Držića na dram-skoj pozornici, odnosno prvog prevedenog Držića u slo-venskom profesionalnom kazalištu. Djelo je režirao Bojan Stupica koji se nakon višegodišnjeg intermezza u Beogra-du i Zagrebu vratio u Ljubljani i tu u kratkom razdoblju, od početka okupacije do aretacije, napravio pet predsta-va. Mirko Rupel u kazališnom listu navodi da je poticaj za postavljanje i preradu dao redatelj, te pojasnio motive: "Za slovensku scenu trebalo je potražiti odgovarajući iz-raz, kako s obzirom na jezik tako i na okoliš. U toj se potra-zi najprije pokazalo da godina 1550., godina rođenja Drži-ćeve drame, u našoj književnosti ne nudi primjeren jezik, onakav kakav bi omogućio lako izražavanje u komediji iz svakodnevnog, jednostavnog života. Doista su nam iz to-ga doba (započevši s 1551.) očuvani brojni pretisci naših protestanata, ali njihovo početničko, još uvijek nekako kruto, od svakodnevnog života otkaknuto i u teološke rasprave i prepirke usmjereno izražavanje ne odgovara

Boter Andraž, redatelj B. Stupica (B. Stupica u ulozi Meteža od-nosno Pometa), slovenska praiizvedba 7. 11. 1941, Drama SNG, Ljubljana

laganom improvizatoru Držiću. Ali je kao naručeno za na-še namjere dobrih stotinu godina kasnije pisao Janez Sve-tokriški (oko 1645-1714). Iako je njegovo pero služilo još uvijek crkvenoj književnosti (...), no autohtonost, humor, neposredan i živ kontakt sa svakodnevnim životom, po-sebno rječitost, gipkost i temperament koji se iskazuje u njegovim spisima, posve odgovara našim zahtjevima (...). Također je sva usmjerenost i misaonost puno bliža mjestu gdje se komedija događa, nego u mrki sjever upereni po-gledi naših protestanata. Naravno da je trebalo pomaknu-ti događanje stoljeće naprijed, iz renesanse u barok, ka-kav se dovoljno izrazito iskazuje kod Svetokriškoga, ali to nam je komediju samo približilo, jer prave renesanse,

kakvu je poznavao Dubrovnik, Slovenci nisu imali¹¹. Slovenska prerada *Dunda Maroja* je dakle izraz i stil dobila po baroknom propovjedniku Janezu Svetokriškemu – dr. Rupel ga je preveo na književni jezik 17. stoljeća, obojan posebnostima vipavskoga narječja (ponegdje je iz Svetokriškog doslovno preuzeo čitave ulomke), te u skladu s jezikom radnju drame pomaknuo za sto godina (u godinu 1650), od Dubrovčana načinio Ajdovce, Rim zamijenio Venecijom, gledatelje prebacio u Ljubljano... Rupelova prerada je od Držića i Foteza odstupala još u dva sadržajna pomaka, očito proizlazeći iz povijesnih okolnosti postavljanja – umjesto njemačkog plemića Uga Tudeška u pradi se pojavljuje španjolski aristokrat Don Alfonso (vjerojatno tadašnje vlasti ne bi imale razumijevanja za ismijavanje njemačke oholosti i tupoglavosti; u poslijeratnom uprizorenju u ljubljanskoj Drami Rupel je u igru vratio Uga, odnosno Hera Hansa kako ga je preimenovao), dok Židova Sadija u njoj uopće nema (najvjerojatnije redatelj i predradišač u vrijeme progona Židova nisu željeli potpaljivati antisemitizam; za poslijeratno uprizorenje je Rupel taj lik ponovo uveo).

Premijera *Botra Andraša* bila je 7. studenog 1941 u središnjem slovenskom kazalištu. Bojan Stupica je, kako je za njega bilo uobičajeno, potpisao i scenografiju i manje uobičajeno, odigrao glavnu ulogu – svojeg Medeža (Pometa) je po mišljenju kritičara Franceta Vodnika oblikovao sa “skoro pretjeranom živahnošću, posebno s premalo razgovjetnim i prethim govorenjem, ali inače jako dobro”¹². Spomenuti kritičar je iskoristio prigodu i argumentirano progovorio i o razlikama između Držićeva izvornika i Fotezove i Rupelove prerade i utvrdio kako redateljskom shvaćanju Bojana Stupice djelo “očito jako odgovara, jer nudi kako u priči tako i u karakterima obilje mogućnosti za posve teatralan razmah. (...) Prije svega redatelj spretno raščlanjuje fabulu i naglašava središnju intrigu i peripetiju (...). Posebno izrazito bili su postavljeni i duhoviti i ironični Medeževi monolozi¹³. I drugi kritičari su pohvalili izvedbu i izvještavali o dobrim reakcijama publike. Nakon premijere slijedilo je 19 repriza, što je u to vrijeme značilo dobar uspjeh. Uprizorenje se danas smatra antologijskim, ne samo “na redateljevom putu, nego i u razvoju slovenske kazališne umjetnosti”¹⁴.

Kako je rečeno, Rupel se od svih prevoditelja *Dunda* najviše udaljio od izvornika, iako je očito to izveo dovoljno spretno jer su nakon prve slijedile još četiri profesionalne izvedbe njegove prerade.

Tripče de Utoiče, Mestno gledališče ljubljansko, premijera 24. 1. 1959

Redateljska i scenska zamisao ambijentalne izvedbe Kazališta Slovenskog primorja u Kopru (redatelj Srečko Tič, premijera 23. studenog 1955), bila je prilično konvencionalna, ako čak ne i nespretna i stilski neujednačena. Među glumcima je najučinkovitiji bio Janez Klasinc: “Stvorio je živahnog, iskrenog i domišljatog pauka koji duhovito plete i razvezuje intrige i čvorove mondenog Rima”¹⁵. Unatoč brojnim nedostacima, *Boter Andraž* je po posjećenosti dostigao rekord u drugoj sezoni djelovanja kazališta – nakon premijere slijedilo je 45 repriza koje je pogledalo više od 12 000 gledatelja.

U ljubljanskoj Drami su *Botra Andraža* (kako je rečeno, ponešto izmjenjenog) ponovo uprizorili 30. lipnja 1959. u režiji Franceta Jamnika. Postavu je odlikovala snažna glumačka podjela – u ulozi Šimna (Bokčila) nastupio je Stane Sever, Her Hans (Ugo Tudešak) bio je Jurij Souček, Ondardo de Augusta Jože Zupan, Židov Sadi Maks Furijan, Laura Duša Počkaj, Katrina (Petrunjela) Mila Kačič, Popivu su u alternaciji glumili Aleksandar Valič i Anton Homar, kao Špelca (Pere) nastupila je Ivanka Mežan, kao Barbara Elvira Kralj... Odigrali su zajedno 35 predstava.

Izvedba u Drami Slovenskog narodnog kazališta u Mariboru (premijera 17. svibnja 1974) nije donijela bitne novosti. Redateljski ju je dovoljno spretno i u tekućem ritmu oblikovao tadašnji ravnatelj kazališta Branko Gombač, “likovno izuzetno čist, prostorno razgiban, tlocrtno jasan i jednostavan”¹⁶ scenski dispozitiv napravio je Drago Turina: “Posebnu vrijednost i ujedno već znakovitost daje Turininom projekciji prostora i estetskog izgleda sklad boja: prevladavajuća je bijela, vedra boja, u nju se kao tonske, također i funkcionalno dominantne, ocrtavaju zelena i crvena korištene za vrata i prozore. Ta svakako neartificirana, ali zato značenjski jasno određena i prozračna likovna ‘kulisa’ isijava nešto što je u srodnosti s ‘naivizmom’, ali je ujedno izvorno, prije svega posve indikativno za svijet renesansne životne radosti koja tako snažno prožima Držićevu komediju”¹⁷. Postavljanje je postiglo svoj cilj – odigrali su 49 predstava.

Treće i zadnje uprizorenje *Botra Andraža* u ljubljanskoj Drami SNG (premijera 7. lipnja 1978) skupa sa svojom tršćanskom ekipom načinio je redatelj Mario Uršič. Njezina najveća posebnost je dvostruka podjela (alternacija u čak sedam likova), dopisani likovi (Kardinal, Kuhar Pulcinella, Kapetan, Prvi i drugi sluga) i songovi pjesnika i prevoditelja Milana Jesiha. Kritičari su rastrgali predstavu, da je “u jezgri protuslovnna, a u izrazu više usiljena nego (...) komično zabavna, (...) bez pravog ritma, bez prave opuštenosti, bez onog neodredivog, iz raznoraznih spletova proizlazećeg čara teatarske kreativnosti koji bi morao prožeti uprizorenje te vrste komedije, u kojoj se pozicije pojedinaca vrtloglavo mijenjaju”¹⁸. Ili, kako je napisao Andrej Inkret: “Čudna mješavina stilova kraljuje u njoj i svakakve glumačke manire, razbijenost, jako skromna kazališna fantazija, čudno zaoženje ritma i tempa. Odnosi među pojedinim likovima su nedorađeni, isto tako ostaje nepregledna dramatična priča sama; glumci jure svatko za sebe i redatelj se bez uspjeha trudi da stvori barem približan izgled nekakvog bućnog spektakla. (...) Bilo je to zaista želosno uprizorenje *Botra Andraža*, bio je to jedan rezervni teatar; i to kod teksta koji je (najviše u izvorniku!) pun toliko komedijske poezije i svojstvenih figura i dramatičnih situacija i frivolnosti i životne radosti...”¹⁹. Publika je prihvatila i ovoga *Botra Andraža* – odigrali su 47 predstava.

Mirko Mahnič je Fotezovu adaptaciju *Dunda Maroja*, na narudžbu poluprofesionalnog Šentjacobskog kazališta u Ljubljani, ponovo preveo 1950. godine. Odlučio se za prijevod na književni slovenski; na profesionalnoj pozornici

Skopuh (Skup), Primorsko dramsko gledališče Nova Gorica, premijera 9. 9. 1982

ci su *Dunda Maroja* pod originalnim naslovom prvi puta uprizorili u Slovenskom kazalištu u Trstu i to ambijentalno, u Auditoriju (premijera 19. travnja 1952). Za glatku, tekuću režiju pobrinuo se glumac i redatelj Modest Sancin, ulogu Pometa odigrala je važna osobnost slovenskog kazališta i filma, Jože Babič. Književnik i član Slovenske akademije znanosti i umjetnosti Vladimir Bartol, autor nakon 11. rujna iznava otkrivenog romana *Alamut*, u kritici je zapisao: “Njegov Pomet (...) bio je možda najpromišljeniji i najformiraniji lik u ovoj izvedbi. Iako sam kod njega primjetio sličnu osobitost, ako ne i manjkavost, koja je možda tipična za izrazite redatelje koji nastupaju kao glumci. Tu sam osobitost primjetio kako kod znamenitog jugoslavenskog redatelja Bojana Stupice, tako i kod Orsona Wellesa kad su nastupali kao glumci. Kod njihovih kreacija je sve do kraja otkrivenog i formirano. No, imaš osjećaj kao da je osobnost glumca rascijepljena i da odnuda neprestano redatelj gleda glumca i kontrolira ga”²⁰. Odigrali su 10 predstava.

Mahničev prijevod je poslužio kao osnova za drugo uprizorenje *Dunda* u Drami SNG u Mariboru (premijera 20. listopada 1964). Predstavu je režirao Marjan Belina, glazbu skladao Kruno Cipci. Kritičari su redatelju prigovorili niz nespregnosti, od “stilске heterogenosti” do posezanja za jeftinim scenskim sredstvima za postizanje komič-

PREMIJERE
RAZGOVORI
PROTUKRITIKA
MEĐUNARODNA
SCENA
FESTIVALI
TEMAT
PRODUKCIJA
ISTRAŽIVANJE

Dundo Maroje, Mestno gledališče ljubljansko, premijera 2. 12. 1990

TEORIJA

SJEĆANJA

NOVE

KNJIGE

DRAME

nih učinaka²¹ i tvrdili da je uprizorena slika "prije oličenje goldonijevskog nego držičevskog tipa komedije"²², a istovremeno pohvalili brojne uspješne glumačke kreacije, osobito Bokčila u interpretaciji Arnolda Tovornika, Maroja Franka Vičara, Petrunjelu Maje Šugman i Lauru Milene Muhič. Nakon premijere slijedilo je 23 repriza.

Za sjedeći prijevod Fotezove prerade *Dunda* pobrinuo se Bruno Hartman, ovoga puta na narječju tršćanskoga, odnosno kraškoga zaleđa. Uprizorili su ga 1. listopada 1958. u Narodnom kazalištu u Celju, za režiju se pobrinuo Branko Gombač (redatelj koji je kasnije, 1974. godine režirao i Rupelovu preradu *Dunda* u Mariboru), scenografiju zamislio Sveta Jovanović. Odigrali su 21 predstavu.

Za potrebe Gradskog kazališta ljubljanskog Fotezovu je preradu *Dunda* ponovo preveo pjesnik Ervin Fritz; tekst je pokušao dati na suvremenom, razgovornom jeziku i tako uhvatiti lakoću primjerenu ideji uprizorenja – musicalu. U tu je svrhu srpski redatelj Zlatan Radoslav Dorić sa sobom doveo i dio autorske ekipe (songove je napisao

Stijepo Stražičić, glazbu Đelo Jusić, scenografiju i kostimografiju je napravila Vesna Dorić-Radović, koreograf je bio Splitsanin Miljenko Štambuk). Dramaturg predstave bio je tadašnji voditelj umjetničkog sektora MGJ, slovenski komediograf i dramaturg Tone Patrljič. O pretenzijama predstave u kazališnom je listu skoro opravdavajući se zapisao: "U zadnje smo vrijeme bili svjedoci značajnim (skoro dramskim) scenskim adaptacijama *Dunda*. Ipak je ova na neki način zabavnija i 'muzikalnija' i neobavezujuća verzija razumljiva za kazalište koje bi između ostaloga trebalo brinuti i za zabavu i žanrove koje drugi radije izbjegavaju. Naravno, ako se to radi s najvećom artistskom ambicijom. Nakon te komedije onda u repertoaru slijede dovoljno ozbiljne stvari..."²³. Očita artistska ambicija nije bila dovoljno visoka ili se ekipi izjalovila pri samoj realizaciji: premijera 2. prosinca 1990. je razočarala – kritičari su je inače opisali kao publici dragu i dopadljivu, ali u ritmu zapinjajuću i ponegdje razvučenu, neiskričavu i nemaštovitu²⁴, a glumci uglavnom nisu bili dorasli glazbenim

Dundo Maroje, Slovensko narodno gledališče Nova Gorica, premijera 26. 6. 2008

zahtjevima djela²⁵, masa statista je u glumačkim nastupima djelovala ukočeno... Ukratko, u MGL su napravili "opereu kojoj je omiljenost kod publike zamajčena", iako ostaje na nivou "površne razigranosti"²⁶.

Prijevod izvornog Držičevog *Dunda* u Sloveniji smo dobili tek 1996. godine, kad ga je za potrebe Slovenskog narodnog kazališta u Celju preveo Andrej Arko. Prevoditelj je pokušao Držičevu jezičnu slojevitost u slovenskome prenijeti preplitanjem slovenskog književnog jezika, talijanske, njemačke i dijalektalne mješavine, osobito tršćanskoga narječja; posljednje likovi koriste prije svega u emotivno obojenim replikama, "našijenci" u trenucima međusobnog prepoznavanje (na primjer Bokčilo i Tripče u prvom susretu), na drugima se izražavaju tamo gdje Držić koristi talijanski, dakle u komunikaciji među "našijencima" i "Nehrvatima" (gostioničari, Ugo, Sadi, tu i tamo i Laura)... No, Arkov prijevod, odnosno Držičev izvornik, nije nikada posve zaživio na slovenskoj pozornici; iz kazališnog rukopisa je vidljivo da su djelo znatno skratili²⁷, ispus-

tili neke likove (Dživilin Lopudanin, Mazija, bankar Gianpaulo Oligjati, rimski trgovac Lessandro...) i nekoliko ih dodali (nastupaju i Svećenik, Vlasnica bordela, Tjelesni stražar, Policajci, Konobari, Nosači, Fortunice...), te korijenito posegnuli u početak drame. U drami se ipak pojavljuje negromant Dugi nos, ali ne govori svoj znameniti uvod o "ljudima nazbilj" i "ljudima nahvao" (njegov su monolog u cjelini ispuštiti iz predstave, također u nastavku drame nisu prenijeli ni jedan odlomak kako je to načinio Fotez), već predstava počinje drugim Držičevim prologom, ali je i taj prilično skraćen i prekidan replikama drugih likova.

Celjska predstavu napravila je pretežno hrvatska autorska ekipa – redatelj Ivica Kunčević, koji se prije toga već više puta proslavio režijom Držičevih djela, dramaturg Petar Brečić, scenograf Ivica Prlander, kostimografkinja Danica Dedijer, a glazbu je skladao Neven Frangeš. Brečićev tekst u kazališnom listu razotkriva redateljevo i dramaturgovo traženje novih, još neiskorištenih i neistraženih interpretativnih mogućnosti teksta: "Kunčević je pronašao izraz za ideju, za novu imanenciju Držičeve drame,

PREMIJERE
 RAZGOVORI
 PROTUKRITIKA
 MEĐUNARODNA
 SCENA
 FESTIVALI
 TEMAT
 PRODUKCIJA
 ISTRAŽIVANJE
 TEORIJA
 SJEČANJA
 NOVE
 KNJIGE
 DRAME

za ponovno bacanje kocke. Taj izraz je *čarobnjaštvo* (*negromanstvo*) (...). Dakle: čarobnjaštvo kao pojam za sve prizore i likove iz *Dunda Maroja* (...). Po našem razumijevanju tu je igra u njezinom radikalnom značenju, ne u pratećim, sekundarnim izvođenjima pojma. Ne kao izuzetno ponašanje bića, već kao stalna reakcija (i akcija) cijele osobe (...). Kako razumijemo Držića, ni on nije napisao *Dunda Maroja* kao tekst za dramu, nego kao dramu samu. Njegovi se likovi nude glumi glumaca, iako već sami po sebi nastupaju kao glumci. To je osnovna sposobnost i način djelovanja svakog lika iz *Dunda Maroja*: svatko u toj drami glumi samoga sebe ili se u krajnjoj fazi igra sam sa sobom²⁸. Takva, na neki način drska dramaturško-redateljska ideja u realizaciji se, na žalost, pokazala kao manjkava. Premijera koja je bila 7. lipnja 1996. u lapidarnju celjskog Pokrajinskog muzeja nije oduševila ni kritiku ni publiku. Kritičari su bili jedinstveni: vodeća ideja negromanstva "ne dolazi do izražaja, već ostaje na nivou prosječnog, nenadmašivog prikaza karaktera koji takvo razumijevanje pojma čarobnjaštva ne mogu razumijeti niti pružiti"²⁹. Scenografija nije iskoristila ambijentalne mogućnosti³⁰, suprotno, "prostor događaja je stisla u nekakav ograničavajući valjak koji je usporavao dinamičnost, ritam i kretanje, tako da se u njemu ni najmarkantnije uloge (...) nisu mogle razigrati s pravom, kamoli svom snagom"³¹. Slično je razočarala i kostimografija koja je neuspjelo pokušavala povezati Držićevo vrijeme i suvremenost i glumačke kreacije: "Predstava ostavlja dojam da je redatelj previše popuštao glumcima, kako kod nekih individualnih nastupa tako i u masovnim prizorima"³². Među glumcima je najbolji bio Vlado Novak kao Dundo Maroje. Nakon premijere slijedilo je 7 repriza.

Zadnji slovenski prijevod *Dunda Maroja* napravio je Srečko Fišer i to ponovo prema Fotezovoj preradi. Tekst preveden u "literarizirano" primorsko narječje u režiji Borisa Kobala i izvedbi Slovenskog narodnog kazališta Nova Gorica, premijerno je zaživio 26. lipnja 2008 u ambijentu, na malenom trgu mjestašca Kanal ob Soči. Autorska ekipa je u tekst unijela nekoliko promjena: dio Negromantova prvog prologa kojeg je Fotez prenio u Intermezzo ispred III. čina Pomet kazuje odmah na početku predstave (kao u Držićevom izvorniku), dok su drugi prolog takoreći posve ispuštili, isto tako u predstavi više nema mladih Dubrovčana Nika i Vlaha. Pomet interpretira prvak novogoričkog kazališta Radoš Bolčina.

Uz jedanaest dramskih predstava *Dunda Maroja* treba spomenuti još i "komičnu operu u dva čina", premi-

jerno uprizorenu 9. lipnja 1972. u Operi SNG u Mariboru. Glazbu i libreto na dalmatinskom dijalektu napisao je Kruno Cipci, koji je rođen u Splitu, a u Ljubljani je djelovao kao skladatelj, dirigent i glazbeni urednik³³. Nekoliko dana prije premijere operu su izveli na festivalu *Annale '72* u Osijeku o čemu su izvještavali u Glasu Slavonije: "Dostojan završetak trećeg Annala komorne opere i baleta osigurala je činjenica, što je to veće na osječkoj sceni davana još jedna domaća praizvedba: komična opera 'Dundo Maroje' Kruna Cipcija. I ovoga puta veoma dobar odziv publike i srdačni aplauzi kojim je već na početku dočekan dirigent današnji direktor mariborske, a nekadašnji direktor Osječke opere Vlado Kobler, stvorili su adekvatnu ravnotežu studionoj izvedbi mariborskog ansambla, koji je izrazitim zalaganjem iznio novo djelo poznatog ljubljanskog skladatelja"³⁴. Kasnije su s operom gostovali još na festivalu *Splitsko ljeto* u okviru programa *Jugoslavenske muzičke scene*. Dok je kritičara "Večernjeg lista" djelo Krune Cipcija "ugodno iznenadilo", nastup je mariborske Opere odredio kao razočarenje: "Mislim da bi uspjeh te opere bio još i veći u jednoj sretnijoj izvedbi. Ansambl Mariborske opere nema takvih potencijala da iznese veoma složenu partituru Kruna Cipcija. Manjkalo je u tom izvođenju preciznosti i intoniranosti i ritmičke, pa je to sve skupa djelovalo prilično neugodno. Redatelj Franjo Potočnjak je htio stvoriti razigranu predstavu, ali u protagonistima nije bilo dovoljno sluha za to. Scena Vladimira Rijavca zacijelo je veoma efektivna i funkcionalna na pozornici u zgradi. Na Peristilu je samo narušila sklad ambijenta. Dirigent Vladimir Kobler je ušao u bit Cipcijeve partiture. Šteta je što nije do kraja uspio postići sve ono što mu je ta glazba pružala pa se i on morao ograničiti na osrednju izvedbu."³⁵ Manje je kritičan bio Rapanić u Slobodnoj Dalmaciji koji je pohvalio operu, a uglavnom i njezinu izvedbu³⁶.

Osim *Novele od Stanca* i *Dunda Maroja* na slovenskim su profesionalnim pozornicama za pozornici u zgradi djela: *Plakir*, *Tripče de Utočce* i *Škrtač*.

Pastirska igra *Plakir* bila je na slovenskoj pozornici prvi i jedini put postavljena u Fotezovoj preradi i prijevodu Jara Dolara (preveo ju je na književni slovenski). "Komediju u dva čina" su u režiji nedavno preminuloga Frana Žižka³⁷ postavili 10. listopada 1950. u Drami SNG Maribor. Scenografiju i kostimografiju je napravio Tošo Primožič³⁸, glazbu Heribert Svetel, a koreografiju Peter Golovin. Zbivanje na sceni pratio je orkestar pod vodstvom dirigenta Gerharda Broteša. Srečko Golob, koji je o *Plakiru* u njegovom uprizorenju napisao opsežan tekst za "Vest-

nik"³⁹, zapisao je da je glavna zadaća interpretata bila u "stvaranju prave atmosfere na sceni, zato je i naglasak bio uglavnom na suigri i zadržavanju tempa, što je uglavnom i uspjelo", u prvom redu Štefki Babič Drolc (Vesna) i Edi Verdoniku (Plakir), Zvonku Zemljicu ("jako dobro zamišljen i izveden bio je Satir, nijema sjena Plakira. Poluživotinjski, poluljudski lik u svojoj je izvedbi nosio više oznaka pantomime nego baleta i odlično nadopunjavao igru Plakira"⁴⁰), Danilu Gorinšku (Grižula) itd. Nakon premijere slijedilo je 16 repriza.

Dramu *Tripče de Utočce* prvi su puta postavili 24. siječnja 1959. u Gradskom kazalištu ljubljanskome, iako ne Držićev izvornik već preradu hrvatskog stvaraoa prof. dr. Vojmila Rabadana⁴¹. Djelo je preveo Janko Moder i u kazališnom listu su objavili zanimljiv tekst o izazovima i teškoćama s kojima se susreće prevoditelj Držića⁴². Pri pravedu se odlučio za književni slovenski, s laganom nijansom primorskoga govora, "ali ne konkretno ovo ili ono narječje, već samo stilizirano: kako prema nekoliko najprimjetnijih riječi, fraza, redukcija, naglasaka, redu riječi i oblicima naivno predstavljamo Primorca; nešto takvih navinosti je i u Držićevom tekstu"⁴³. Predstavu je režirao Jože Tiran "s ljestvicom učinkovitih dosjetki". Dinamičnu i primjereno poantiranu, iako ju je tu i tamo nepotrebno prepletao s baletnim i opernim elementima i elementima *commedie dell'arte*, što je narušilo stilsko jedinstvo predstave⁴⁴. Naslovnu ulogu su u alternaciji interpretirali Milan Brežigar i gostujući glumac France Presetnik. On je *Tripčeta* dao "vjerodostojno"⁴⁵, "s opuštenom i učinkovitim komedijskom fakturom"⁴⁶. *Tripče* je postigao veoma lijep uspjeh i kod gledatelja – odigrali su čak 63 predstave i s njima uspješno gostovali u Trstu, Novom mestu i dr.

Dobar uspjeh te predstave potakao je tršćanske kazalištarce da četiri godine kasnije komediju ponovo postavie na scenu. Iako Modest Sancin nije Rabadanovu preradu preveo u "nekakvu sintezu" (...) dijalekata, odnosno dijalektalnih nijansi krajeva na tršćanskom području⁴⁷, već ju je slično kao Rupel dva desetljeća ranije *Dunda Maroja* također "presadio na naše tlo, što je predstavi davalo izgled autohtonosti. Samo pronicljiv promatrač bi mogao utvrditi da komedija nije nastala na našem tlu"⁴⁸. Dramu su s "naškim" naslovom *Laz' r p'd klanca* premijerno prikazali 26. lipnja 1963. u ambijentu, u dvorani na Stadionu 1. svibnja koji je mogao prihvatiti 800 gledatelja. Režiju su potpisali Modest Sancin i Adrijan Rustja. Kritičari su benevolentno pozdravili predstavu, iako su neki željeli

"više tempa"⁴⁹, a neke je zbnulo ponekad "previše jeftino koketiranje s jednostavnim burkovskim ukusom dijela publike"⁵⁰. No, kako je zaokruženo sažeo kritičar "Novoga lista" koji je u svojem tekstu također otvorio i pitanje preade: "Mogli bismo reći da je *Laz' r p'd klanca* brižno pripremljena predstava, da su neki glumci kreirali nezaboravne folklorne domaće slike, da će publika biti zadovoljna s predstavom jer joj ne želi pružiti drugo do večer od mora i zabave. Književni povjesničar bi imao svoje dvojbe."⁵¹ Priredivač i redatelj je vrlo uspješno ostvario i naslovnu ulogu. Slovensko kazalište u Trstu je s komedijom gostovalo u Piranu, Kopru i Sežani, te na 11. ljetnim kulturnim priredbama u ljubljanskim Križankama. Snimila ju je i televizija.

Zanimljivo je da je prvi slovenski prijevod Škrca nastao na narudžbu poluprofessionalnog Šentjakobskog kazališta⁵² koje ga je i prvo uprizorilo. Mirko Mahnič ga je preradio po tekstu izdanom u Matici hrvatskoj 1962; preveo ga je na književni slovenski, s dodanim dijalektalnim, odnosno pomalo arhaično obojanim izrazima.

Prva profesionalna predstava Škrca (premijera 9. rujna 1982) iznova se zatekla u Fotezovoj preradi – za potrebe Primorskog dramskog kazališta Nova Gorica⁵³ u narječjem obojan jezik preveo ju je Darij Bratoš. Režiju je preuzeo srpski redatelj Radoslav Zlatan Dorić i sa sobom doveo i stalne suradnike, kostimografkinju Vesnu Radović i scenografa Aleksandra Zlatovića. U svojem konceptu je dao prednost "svijetloj, komedijanskoj razigranoj predstavi koja se oslanja na ideju o prigodničarskoj prirodi toga djela kojeg autor podnaslovljuje kao "komediju, uprizorenju na svadbi Saba Galjčina". Okvir predstave je razigrano svadbeno veselje kojeg pod Satirovim impulsom pokreće komedijantski razuzdana glumačka skupina Njarnasa. Ona postavlja realni svijet među zagrade te uz pomoć scenografa uspostavlja pravo kazalište – slobodne igre, besramne parodije i lakrdijaško izigravanje svakoga reda, gospodsta i svetosti. Unutar te komedijantski slijepe i kako se iskaže britke težnje za radosnim trenutkom, redatelj gradi drugu deziluziju – lik novcima sve više opsjednutog, zlobno prevarantski i paranoično bježećeg, sve više i više samouništavajućeg Škrca"⁵⁴. Predstavu je karakterizirala usklađena gluma ansambla i zanimljive, pune glumačke kreacije, nedostatak je bio prilično jednoličan ritam.

Na slovenskome jeziku do sada nisu izašla sabrana djela Marina Držića. Kad u slovenski COBISS kao autora

unesemo Držiča i izbor ograničimo na tekstove na slovenskome jeziku, dobijemo samo 13 jedinica: različiti prijevodi Držičevih drama, odnosno prerada, dostupni su uglavnom samo u rukopisima. Prosvjetni servis je u nakladi od 800 primjeraka objavio najprije Rupelovu preradu *Boter Andrash* (1957), pa Modrov prijevod komedije *Tripče de Utočce* (u Rabadanovoj preradi, 1960) i Mahničev prijevod Škrca (1965). Prvi izbor Držičevih djela pod naslovom *Poetične komedije* izašao je u biblioteci Dramska knjižica (Delavska enotnost, Ljubljana 1979) – preredit ga je Milan Dolgan. Zbirka uključuje njegove (za sada na profesionalnim pozornicama još neuprizorene) prijevode drama *Tirena, Res in Nebes (Venera i Adon), Mala vojna (Plakir ili Grižula)* i *Šala z Olipom (Novela od Stanca)*.

PREMIJERE

Sa slovenskoga prevela: Jagna Pogačnik

RAZGOVORI

PROTUKRITIKA

MEĐUNARODNA SCENA

FESTIVALI

TEMAT

1 Prigodom uprizorenja su naslov preveli *Šala sa Stancem*, prevoditelj Milan Dolgan je svoj prijevod 1979. godine naslovio *Šala s Olipom*.

2 *Otvoritev gledališke sezone*, Jutro, IV/1923 (28.9), br. 227, str.2

3 Anton Lajovic, *Kulturna sabotaža?*, Jutro, IV/1923 (2.10.), br. 227, str.2.

TEORIJA

SJEČANJA

4 n-č., Pavel, *Opera (Dve premijeri)*, Slovenski narod, LVI/1923 (5.10), br. 227, str.2

5 Širola: *Novela od Stanca – Blech: Zapečatenci*, Jutro, IV/1923 (4.10), br.232, str.2

NOVE KNJIGE

DRAME

6 O Držiču, njegovom djelu i drami je još opširnije progovorio dr. I.L. u članku *Začetkii dubrovnške komedije in Držičev 'Stanac' (K premieri u Opernem gledališču dne 3. t.m.)*; u njemu pripovijeda o renesansi u Hrvatskoj te početku dubrovačke književnosti, o Držičevim prethodnicima. Predstavlja dramatičarev život i sažima fabule drama *Venera i Adon, Tirena, Dundo Maroje, Arkulin, Tripče de Utočce, Skup, Pjerrin* te spominje drame *Džuho Krpeta* i *Pomet*, osim toga zapisuje da je *Novela od Stanca* "glavno Držičevo djelo", a njegovu uprizorenje važno jer "ćemo prvi put vidjeti djelo iz stare dubrovalke književnosti i vidjeti kako je visoko stajao naš Dubrovnik u vrijeme dok su drugdje bili jedva kod prvih početaka. Stara dubrovačka kultura našem širem stanovništvu nije poznata". Objavljeno u: Jutro, IV/1923 (2.10), br. 230, str.2.

7 Isto.

8 Osim toga su ga postavile i brojne amaterske skupine, odnosno poluprofesionalna kazališta.

9 Dundo Maroje u Rupelovoj preradi postaje Boter Andraž, Maro-Drejče, Bokčilo-Šimen, Pomet-Metež, Pere-Špela, Petrunjela-Katarina itd.

10 U ovom se članku ne bavim usporedbom između pojedinih slovenskih prijevoda *Dunda Maroja*; tim su se pitanjem opširno već bavili drugi – spomenut ću samo radove *O Marinu Držiču in njegovih dramskih delih na slovenskih gledaliških odnih* Janka Juraničica (objavljeno u: Dokumenti Slovenskega gledališkega muzeja, br. 16, Ljubljana 1970, str. 137.148), *Kakšna slovensčina za prevajanje renesančnih dramskih besedil?* *Dundo Maroje v slovenskih prijevodih* Florence Gacoin-Marks (obj. U: *Prevajanje srednjeveških i renesančnih besedil*, 27. prevajalski zbornik, Društvo slovenskih književnih prevajalcev, Ljubljana 2002, str. 279-299), *Držičeve igre v slovenskem gledališču* Janka Travnica (obj. u: *Gledališki list Mestnega gledališča ljubljanskega*, sezona 1958/59, br. 5, str. 106-108) te članak *Ob novem Držiču v slovensčini* Janka Modra o dilemama s kojima se mora suočiti slovenski prevoditelj toga dramatičara (obj. u: *ibid*, str.102-105).

11 Dr. Mirko Rupel, *Dundo Maroje: Boter Andraž*, *Gledališki list Drame Narodnega gledališča v Ljubljani, 1941-1942/XIX-XX*, br. 5, str. 39-41.

12 France Vodnik, *Ljubljanska drama: Marin Držič: "Boter Andraž"*, Slovenec, LXIX/1941 (11.11.), str.5.

13 Isto.

14 Moravec, Dušan, *Slovenski režiserskii kvartet (z gostom)*, Slovenski gledališki muzej, Ljubljana 1996, str.259.

15 Vasja Predan, *"Boter Andraž" v Gledališču Slovenskega Primorja*, *Ljudska pravica* (Ljubljana, 4.12.), 1955, br. 282, str.7.

16 Vasja Predan, *Igralska radoživost. Držič-Ruplov "Boter Andraž" kot zadnja premiera mariborske Drame v letošnji sezoni*, Delo, 21.5.1974, br.117, str. 8.

17 Isto.

18 France Vurnik, *Držič in "perglihe"*, *Sinoči v Drami*, Dnevnik, 27/1978 (8.6.), br. 154, str.5.

19 Andrej Inkret, *Gledališka vaga, Boter Andraž (Ljubljanska Drama)*, Stop, 15.6.1978.

20 Vladimir Bartol, *Osma premiera SNG v Avditoriju. Marin Držič: "Dundo Maroje"*, *Primorski dnevnik* (Trst), VIII/1952, br. 97 (2093), str. 2.

21 Lojze Smasek, *Lepe igralske kreacije. Marin Držič: Dundo Maroje, premiera u mariborski Drami*, 24. listopada 1964., Večer, 27.10.1964.

22 Borut Trekman, *Gledališka kronika 1964-65. Drama SNG Maribor, Naši razgledi*, XII/1964 (7.11.), br. 21, str. 417.

23 Tone Patrljč, *Mi Pomet, Pometpa nas gleda*, *Gledališki list MGL*, godište XXXX, sezona 1990/1991, br.2, str.9.

24 Veno Taufer, *Komaj kaj več kot cash*, Delo, 5. listopada 1990.

25 Rapa Šuklje, *Klasična komedija kot musical. "Dundo Maroje" v Mestnem gledališču ljubljanskem*, 5.10.1990.

26 Lojze Smasek, *Površinska razigranost. Marin Držič: Dundo Maroje – na velikem odru*, Večer, 6.10.1990.

27 Florence Gacoin-Marks je u svojoj komparativnoj studiji prijevoda ocijenila da su za celjsku predstavu križali skoro polovicu teksta. U: *Florence Gacoin-Marks: Kakšna slovensčina za prevajanje renesančnih dramskih besedil?* *Dundo Maroje v slovenskih prevodih*, 27. prevajalski zbornik, Društvo slovenskih književnih prevajalcev, Ljubljana 2002., str. 298.

28 Petar Brečić, *Čarodjestvo/negromantstvo*, *Gledališki list Slovenskega ljudskega gledališča Celje*, sezona 1995/96, br. 7, str.4

29 Krištof Dovjak, *Ponesrečeno čarodjestvo, Dundo Maroje v SLG Celje*, Dnevnik, 12. 6. 1996.

30 Metod Pevec, *Zadnja letošnja premiera Slovenskega ljudskega gledališča v Celju*, *Radijski dnevnik, Radio Slovenija*, 8. lipnja 1996.

31 Vasja Predan, *Čarodejski spektakel*, *Razgledi*, 10. 7. 1996.

32 France Vurnik, *Ob koncu sezone v SLG Celje. Dundo Maroje ali premetenost*, Delo, 10. 6. 1996.

33 Isti Cipci je osam godina prije napisao glazbu za Belinovo uprizorenje *Dunda* u Drami SNG u Mariboru (premijera 20. listopada 1964).

34 Lj. St. Još *jedan uglazbljeni "Dundo"*, *Završno veče 'Annala 72' pripalo je Operi iz Maribora*, Glas Slavonije, 7. 6. 1972.

35 J.M. Spilitsko *Ijeto 72. Izvedba ispod razine djela. Gostovanje Mariborske oere s "Dundom Marojem" Krune Cipcija*, Večernji list, 30. 6. 1972.

36 Ž. Rapančić, *U dobroj tradiciji. Dundo Maroje Kruna Cipcija u izvođenju mariborske Opere*, Slobodna Dalmacija, 30. 6. 1972.

"Kruno Cici [...] predstavio se ovim delom kao kompozitor vičan teatarskim poslovima, koji razumije scenu, opernu fakturu, standardna pravila i zakone te glasbene forme i kao muzičar koji se vješto kreće u određenim uglavnom srodnim muzičkim stilovima. Ove konstatacije potvrđuje i činjenica da je Cipci pisao standardnu opernu formu kojoj je podloga dobra literarna faktura i da se u ovom potpuno definiranom žanru nije povodio za eksperimentom, Napisao je dakle sasvim uređnu operu koja se lako gleda, koja ima akcije, dobrih scenskih efekata, u kojoj muzika djeluje dovoljno funkcionalno da na uobičajeno način popratni, protumači i dopuni zivanja. [...] Izvedba mariborske Opere, kompletnog njenog ansambla, bila je sasvim profesionalna. [...] Solidni dirigent, izvedba, režija, orkester, enako pevske vioge, ki so bile "dovoljno određene, iako bez nekog muzičkog tretmana. [...] Cipci je išao na slikanje situacije i pojednog lika u toj situaciji, a ne na opće određivanje misaonog kojeg u Držičevu djelu ima. Išao više za pričom nego idejom. Interpretatori su igrali ono vanjsko u komediji, što je donekle efemerno, no u ovom teatru drugo je teško i moguće."

37 Prigodom smrti Frana Žižka je RTV Slovenija o njemu prikazala dokumentarac u kojem je i snimka mariborske predstave *Plakira*.

38 "Scenu koja kod mariborskog uprizorenja 'Plakira' spaja oba svijeta i daje okvir svom događanju su redatelj Fran Žižek i scenograf Tošo Primožič zamislili kao fantastičnu sti-

liziranu pokrajinu sa spretno podijeljenim scenskim prostorom kojeg sastavljaju dvije povišene ploče s više ulaza i sporednih prostora koji svi vrlo dobro služe kao osnova za živahno događanje". Objavljeno u S.G. (Srečko Golob/ *Marin Držič: "Plakir"*, Vestnik, 11.11.1950, br.268, str.2.

39 Objavil ga je u četiri nastavka: *Marin Držič in njegov "Plakir na mariborskem odru*, Vestnik, 1950, br. 241 (10. 10.), str 2.; *Marin Držič: "Plakir"*, Vestnik, 1950, br. 267 (10. 11.), str. 2.; br. 268 (11. 11.), str. 2 i 269 (13. 11.), str. 2.

40 Isto.

41 Volmil Rabadan je adaptaciju koju je sam režirao 1950. godine u Zagrebu za uprizorenje u Gradskom kazalištu ljubljanskom temeljito revidirao.

42 Janko Moder, *Ob novem Držiču v slovensčini*, *Gledališki list Mestnega gledališča ljubljanskega*, sezona 1958/59, br. 5, str. 102-105.

43 Isto.

44 V. P. *Renesančna šola za može. Držičeva komedija "Tripče de Utočce" v Mestnem gledališču*, *Ljudska pravica*, 3. 2. 1959.

45 *Vir. Repriza po štirih stoletjih*, Slovenski poročevalec, 1959, br. 23 (30. 1.), str. 6.

46 V. P. *Renesančna šola za može. Držičeva komedija "Tripče de Utočce" v Mestnem gledališču*, *Ljudska pravica*, 3. 2. 1959.

47 Samo /Modest Sancin/, *Laz' r s p'd klanca (Tripče de Utočce – Marin Držič)*, *Gledališki list Slovenskega gledališča v Trstu*, 1962/63, br. 7, str. 6.

48 Slavko Levce, *Nova premiera slovenskega gledališča. Laz' r s p'd klanca*, *Gospodarstvo*, 29. 7. 1963.

49 Bogdan Pogačnik, *Laz' r s p'd klanca v Krizankah*, Delo, 29. 9. 1963.

50 Marjan Javornik, *Potržaćeni Držič*, Delo, 3. 7. 1963.

51 *Držič – Rabadan – Samo: Lazar s pod Klanca*, *Novi list*, 4. 7. 1963.

52 Kako je rečeno, isto je kazalište još 1950. godine kumovalo nastanku Mahničeva prijevoda *Dunda Maroja*.

53 Sada Slovensko narodno kazalište Nova Gorica.

54 Jernej Novak, *Darežljivi "Skopuh"*, Dnevnik, 13. 9. 1982.